

ПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ: ПОНЯТТЯ, ФУНКЦІЇ, ТИПОЛОГІЯ

Розкрито поняття і специфіку політичних інтересів як одного із елементів політики, визначено їхні основні функції. Проаналізовано різноманітні типології політичних інтересів.

Ключові слова: політика, політичні інтереси, національні інтереси, групові інтереси, політичне життя суспільства.

Раскрыто понятие и специфику политических интересов как одного из элементов политики, определено их основные функции. Проанализировано разнообразные типологии политических интересов.

Ключевые слова: политика, политические интересы, национальные интересы, групповые интересы, политическая жизнь общества.

In the article the concept and specific political interests as one of the elements of policy, defined their basic functions. The various typologies of political interests are analyzed.

Key words: politics, political interests, national interests, group interests and political life of society.

В сучасній Україні відбувається впровадження нових принципів у функціонуванні політичної системи, що сприяє виникненню потреби у подальшому осмисленні політичного життя суспільства. В цьому контексті набуває актуальності питання політичних інтересів як одного з основних елементів політики, яка виконує інтегративну функцію, виступаючи як мистецтво приведення різноманітних групових інтересів до показника суспільної єдності та політичного консенсусу. Політичні інтереси виражають потреби суспільства, соціальних груп, спільнот, політичних партій тощо у політичній сфері, що слугують причиною, рушієм, мотивом політичних дій суб'єктів.

Політичні інтереси — це чинники суспільної діяльності людей, їхніх спільнот і об'єднань, спрямовані на здобуття, утримання або перерозподіл політичної влади. У ширшому плані до політичних інтересів належать інтереси, спрямовані на згуртування зусиль усіх або принаймні більшості членів тієї чи іншої спільноти, відстоювання і зміцнення їхніх соціальних позицій у суспільстві¹. Крім того, політичний інтерес можна визначити і як вибіркове відношення суб'єктів політики до суспільно-політичних явищ, процесів і подій, реальна причина їхньої політичної активності, заснована на визначених світоглядних принципах, переконаннях і настановах.

Політичні інтереси виражають насамперед відносини між соціальними групами, а також між соціальними групами і державою з приводу політичного панування, політичної влади, а також міжнародні та міждержавні відносини у політичній сфері². Політичний інтерес слугує основою входження того чи іншого фрагмента соціальної реальності до сфери політичних відносин — у наявності двох взаємопов'язаних, але різних тенденцій, одна із яких полягає у виході дій соціальної групи на інтереси соціальної цілісності, інша — у розгляді держави у якості основної сили вирішення соціальних проблем.

Політичні інтереси породжуються соціальною природою конкретного суспільства, позицією і положенням соціальної групи в системі політичних відносин. Вони становлять концентроване вираження інтересів, які переломлюються в інтересах завоювання або утримання державної влади. Зміст політичних інтересів виявляється в суті та спрямованості політичних ідей, ідеалів, принципів, у поглядах, почуттях і настроях, які представляють різний рівень (теоретичний і повсякденний) усвідомлення інтересів соціальної групи. Наявність політичних інтересів, загальних для даної соціальної групи і нею визаних, є необхідною передумовою розробки політичної ідеології, створення політичних партій, виникнення політичних організацій і закладів соціальних груп. Функції та харак-

теристики будь-якої політичної ідеології соціальних груп, що залежать від положення класів у суспільстві, від їхніх політичних інтересів і цілей, від програми реалізації яких на практиці, різко відрізняються у владних і суспільних групах³.

Специфіка політичних інтересів у системі суспільних інтересів полягає у тому, що вони тісно пов'язані із механізмами та способами здійснення влади у суспільстві та виконують основні функції: 1) стимулюють політичну активність суб'єктів політики; 2) спрямовують політичну діяльність на організацію суспільства через політичну владу, узгодження суперечливих соціальних дій різних класів і груп; 3) відображають багатоманітні соціальні інтереси і слугують основою для об'єднання і розмежування суб'єктів політики; 4) слугують основою для формування цілей політичної діяльності та регулюючої волі.

Політичні інтереси пов'язані зі способами функціонування вищих органів влади у суспільстві, стилями політичної діяльності яких багато в чому визначають і стиль інших ланок системи управління⁴. Корінним політичним інтересом суспільства є постійний розвиток демократії, управління і розширення дійсного народовладдя, самоуправління народу. У механізмі дії демократії особливе значення має врахування, вираження об'єктивно обумовлених інтересів соціальних груп. Тут багато залежить від методів виявлення, зростання їхньої багатогранності передбачає постійне вдосконалення і тих надбудовних структур, за допомогою яких здійснюється врахування інтересів.

Політичні інтереси, за В. Дубініним, виконують низку функцій, головними з яких можна виокремити: гносеологічні, аксіологічні, мотиваційні та діяльнісні⁵. Гносеологічна функція полягає у тому, що інтерес спонукає до якихось дій, зрушень у свідомості, у прийнятті відповідних рішень у процесі пізнання політики. Політичний інтерес відкриває шлях до пізнання природи їх носіїв. Через політичний інтерес прослідковується зв'язок людини з політичним життям. Гносеологічна функція інтересу має суб'єктивну і об'єктивну структуру. Коли йдеться про суб'єкта гносеологічного аспекту інтересу, мається на увазі той, хто керується почуттями, настроями, певними мотивами, ідеями в процесі пізнання політичних явищ і процесів. Об'єктом інтересу в цьому плані виступає те, на що спрямована пізнавальна активність суб'єкта. Таким чином, пізнаючи інтерес, можна пізнати причини дій політичних суб'єктів.

Аксіологічна функція інтересу — це об'єктивна значимість багатогранних компонентів політичної дійсності, зміст яких визначається політичними потребами та інтересами соціальних спільностей. Дана функція є необхідним містком від теорії до практики, проміжною ланкою між ними.

Мотиваційна функція політичного інтересу має особливе значення, оскільки інтерес можна визначити як об'єктивно зумовлений мотив діяльності суб'єкта політики, спрямований на досягнення певної мети. У цьому значенні про інтерес йдеться як про універсальне поняття, що виконує мотиваційну функцію в діяльності політичних суб'єктів.

Функція політичного інтересу, яка розглядається як пошук і вибір шляхів, форм, методів і засобів зміни та перетворення політичної дійсності, носить назву діяльнісної. У діяльнісному процесі людина повинна бути задоволена метою своєї діяльності і її виконанням. Тут мова йде про діяльність, спрямовану на пошук і вибір шляхів і методів реалізації поставленої мети. Ця функція охоплює вищезазначені функції та дає змогу розглядати політичний інтерес як соціальне відношення, що простежується у взаємовідносинах не лише між людьми, а й між людьми та політичними інститутами. Діяльнісна функція розкриває процес зацікавлених дій, коли суб'єкти політики, здійснюючи свої політичні інтереси, вступають у взаємовідносини між собою.

Крім того, політичні інтереси виконують функцію об'єктивних регуляторів діяльності людей. Через інтереси відбувається включення індивідуальної діяльності в процес функціонування і розвитку певної політичної системи, розподіл їх за родами і видами діяльності. Регулятивна функція інтересів зростає в періоди історичного розвитку. Оскільки із розвитком суспільства виникає необхідність врахування інтересів людей та впливає на їх

формування, уміння зацікавити членів суспільства у виконанні поставлених завдань політичного і суспільного значення⁶.

Політичний інтерес можна визначити як відношення людини, соціальної групи до будь-яких політичних впливів, процесів, політичної діяльності, засноване на їхніх світоглядних принципах, переконаннях, настановах, є внутрішнім джерелом політичної поведінки, який спонукає людей до встановлення політичних цілей та здійснення конкретних політичних дій, спрямованих на їх досягнення. Вираження політичних інтересів соціальних спільностей людей, особистості є активною, цілеспрямованою дією. У політиці відносини активно виявляються, оскільки у цій сфері людської діяльності задіяні маси людей, активні за своєю природою. Політичний інтерес є відображенням потреб і способів їх задоволення у свідомості людей. Проте це відображення не завжди і не в усьому відповідає самим потребам, можливостям їх реалізації. Зрозуміло, що особистостей із однаковою свідомістю немає і тому інтереси людей, навіть маючи подібні потреби, далеко не завжди і не в усьому збігаються. За однакових спільних потреб, люди належать до одного етносу, класу, общини, не рідко уявляють свої потреби та шляхи їх задоволення не зовсім однаково, часто мають різні інтереси. В результаті у будь-якому суспільстві політичні інтереси є досить різноманітними. І політична структура суспільства — розмежування за політичними інтересами — не збігається ні з його етнічною, ні з класовою, ні з конфесійною структурами. В інтересах неодмінно присутнє розрізнення і зіставлення (або й протиставлення) однієї людини та її інтересів з іншою людиною, однієї політичної партії з іншою і т.п. З'ясувати багатоманітність політичних інтересів не легко. Групувати політичні інтереси можна насамперед за змістом, розподіляючи їх за сферами суспільного розвитку. Їх також розрізняють за формою — конкретні й абстрактні, за характером — безпосередні та фундаментальні, за кількістю прихильників — групові, партійні, народні, за охопленням території — місцеві, регіональні, міжрегіональні та всезагальні⁷.

У вітчизняній літературі більшість авторів розподіляють інтереси за наступними основними ознаками: 1) за носієм інтересу — загальнонародні або суспільні, колективні, особисті; 2) за змістом, сферою діяльності та спрямованістю — матеріальні та духовні; 3) за соціальною значимістю — корінні, основні та другорядні, менш значимі; 4) за відношенням окремих колективних та індивідуальних інтересів до інтересів суспільного розвитку — загальні або приватні; 5) за часом дії — постійні, стійкі, довгострокові, тимчасові, нестійкі; 6) за відношенням до суспільного розвитку суспільства — прогресивні та реакційні; 7) за дійсного становища носія інтересу — дійсні, реальні, уявні, ілюзорні, помилкові⁸.

Подана класифікація найповніше охоплює основні тенденції формування та реалізації інтересів.

Найвищий ступінь узагальнення мають суспільні інтереси. Ідентичні їм загальнонародні інтереси виражають ступінь конкретності певної сукупності спільної діяльності людей. Суспільні інтереси — це не самостійні форми, а сукупністю будь-яких інших форм інтересів, оскільки вони визначаються місцем людини у суспільстві. Ведучими є загальнонародні інтереси, оскільки вони діалектично включають всі інтереси даного суспільства.

Колективний інтерес становить залежність між необхідністю задоволення потреб окремого колективу або його членів та можливостями їх задоволення, які досягаються цілеспрямованою діяльністю колективу в цілому і кожного члену зокрема. Колективний інтерес завжди містить дві сторони, одна з яких виражає зв'язок колективу і суспільства в цілому, а інша — зв'язок колективу і кожного його члена окремо.

Особистий інтерес реалізується у межах конкретного колективного інтересу. Зміст особистого інтересу виражається місцем людини у суспільстві, конкретними умовами, в яких вона знаходиться, індивідуальних якостей особистості, її свідомості, професійною підготовкою тощо. Особисті інтереси індивіда визначаються як характером суспільства, у

якому він живе, так і тим статусом, який займає в ньому індивід. Особисті інтереси людей виражають їхнє специфічне, індивідуальне місце у системі суспільних відносин, їхню потребу розвивати і вдосконалювати свої якості, власну індивідуальність.

Особливість приватного інтересу полягає в тому, що він завжди протистойть суспільному інтересу. Приватний інтерес виявляє високу здатність до пристосування, мінливості своїх форм. Особисті інтереси не вичерпують всіх інтересів особистості. Інтереси особистості виявляють систему відносин, в яких у певній залежності співвідносяться її особисті та суспільні інтереси. Особисті інтереси людей виражають їхнє специфічне, індивідуальне місце у системі суспільних відносин, їхня потреба розвивати і вдосконалювати особисті якості, свою індивідуальність. Особисті інтереси є також соціальними інтересами, оскільки вони відображають спільні умови їх особистого життя. У представників однієї соціальної групи можна спостерігати, поряд зі специфічними індивідуальними рисами, загальні однорідні соціальні характеристики.

Національний інтерес — один із рушійних сил діяльності особистості, етносу, суспільства в державі. Реалізація цих інтересів може здійснюватися як на основі взаєморозуміння і співробітництва, так і протиборства. Будь-яка спроба пригнічення національних інтересів тих чи інших соціально-етнічних спільностей і держав сприймаються як замах на їхню самостійність, незалежність, благополуччя.

Матеріальний інтерес — це інтерес виробництва, обміну, розподілу та споживання матеріальних благ. Він виражає ті відносини і зв'язки, які складаються між людьми у процесі матеріального виробництва. Матеріальні інтереси є виявом суспільних зв'язків і економічних відносин між людьми.

Духовний інтерес — це інтерес політичний, моральний, науковий, культурний тощо. Духовний інтерес інтегрує інтереси на основі законів духовного виробництва та закономірностей функціонування духовного життя суспільства.

Політичний інтерес — це інтерес соціальної групи, особистості, пов'язаний із проблемою задоволення, утримання і використання влади. Він динамічний та активно впливає на суспільне життя. Політичний інтерес виконує роль особливого стимулу дій всіх компонентів політичної системи суспільства — держави, політичних партій, суспільних організацій тощо. Своєрідність політичного інтересу полягає в тому, що він є виявом владних відносин, тобто взаємодія між суспільним і приватним інтересами здійснюється за допомогою участі держави.

Соціальний інтерес — це внутрішня спонукальна причина, що спрямовує діяльність особистості на задоволення потреб стосовно власного соціального статусу, добробуту, соціальної захищеності, свободи, рівності, справедливості. Усвідомлення і узгодження різноманітних соціальних інтересів відбувається на базі вільної діяльності соціальних суб'єктів.

Прогресивний та реакційний інтерес. При виробленні конкретних завдань розвитку суспільства прогресивність або реакційність інтересів може слугувати дійсною передумовою вироблення конкретної політичної лінії.

Особливість реального інтересу полягає у досягненні певної єдності об'єктивної та суб'єктивної сторін: положення суб'єкта у найсуттєвіших рисах і зв'язках адекватно виражається у його свідомості, в ідеальних спонукальних силах.

Для уявного інтересу характерний такий стан ідеальних спонукальних сил, за яких вони у викривленій формі відображають суттєві сторони положення суб'єкта. Появу уявного інтересу пов'язують з діяльністю носія інтересу. Цей інтерес суб'єкта з'являється у вигляді часткового реального інтересу і лише у процесі розвитку може оформитися в уявний, ілюзорний.

Корінні інтереси суб'єкта виражають умови його існування і самоствердження у суспільстві. Вони стосуються вихідних моментів існування суб'єктів, основних умов їх збереження, вільного та всебічного розвитку.

Соціально-психологічним підґрунтям розшарування суспільства є сприйняття людьми своєї соціальної групи як єдиної цілісності, що відрізняється, а то й протистоїть решті суспільства. Цьому сприяє виокремлення групового інтересу як такого, що має переважне значення для членів певної спільноти. Групові інтереси — це не просто сума індивідуальних інтересів членів спільноти і не просто чийсь один інтерес, який наказано вважати спільним для багатьох. Це інтегроване, узагальнене вираження одиничних інтересів, інтерес, який є дійсно спільним для певної сукупності людей, причетних до якого є визначальною ознакою членів певної групи. Глибинним сенсом групового інтересу є здійснення інтересу загального — забезпечення суспільної цілісності й функціональної єдності людства й окремих спільнот, що досягається, зокрема, засобами політики. Цей інтерес є атрибутом соціальних груп, верств, спільнот, домінують політичної свідомості, вагомою складовою політичного життя суспільства.

Всезагальний інтерес є спільним для всіх, вищим, більш значущим, більш важливим і правдивим, ніж окремі групові інтереси. Це інтерес, задоволення якого є потребою всього суспільства, є обов'язковим для всіх, всезагальним, таким, якому треба беззастережно підкорятися. Всезагальний інтерес можна визначити як здійснення всього того, з чого складається нормальне людське життя. Він може бути визначений як саме існування суспільства, існування людини, здійснення її індивідуальної неповторності, її самореалізації, задоволення її інтересів. Загальний інтерес полягає у існуванні інтересів індивідуальних і групових, в їх прийнятному здійсненні. Таким чином, загальний інтерес полягає в існуванні інтересів індивідуальних і групових, у їх прийнятному здійсненні. Через це задоволення загального виявляється стихійним наслідком цілеспрямованого домагання окремих суб'єктів задовольняти їхні окремі інтереси.

Крім того, політичні інтереси завдяки своїй багатоманітності становлять складне системне утворення. Їх можна класифікувати за різними основами: 1) за носієм інтересу: особисті; групові; класові; національні; суспільні; 2) за можливостями здійснення: реальні та ілюзорні; 3) за сферою функціонування: внутрішньополітичні та зовнішньополітичні; 4) за відношенням до тенденцій суспільного розвитку: прогресивні, реакційні, консервативні; 5) за типом суб'єкта: державні, партійні та суспільних організацій і рухів; 6) за ставленням до існуючої політичної влади: підтримку існуючої політичної влади, повалення (в тому числі й насильницьке) існуючої політичної влади, реформування влади в цілому чи певних її складових елементів, створення альтернативних політичних устроїв тощо⁹.

Подана класифікація найповніше охоплює основні тенденції формування і реалізації інтересів.

Вся багатоманітність типів і модифікацій політичних інтересів має спільне джерело. Ним слугує відношення інтересів соціальних груп та інтересів соціальної цілісності, суспільства в цілому. Відхід від них викликає формування ілюзорних, відчужених від дійсності форм інтересів, що втрачають атрибутивні властивості політичного інтересу — орієнтацію на реалізацію потреб соціальної цілісності.

Існує ще й така класифікація, де інтереси розглядають за наступними критеріями: за мірою загальності — індивідуальні, групові, суспільні; за спрямованістю — економічні, соціальні, політичні, духовні; за характером носія особистості — колективні, класові, національні, духовні; за мірою усвідомлення — стихійні, теоретично-обґрунтовані, наукові, програмні; за можливістю здійснення — реальні, ілюзорні, утопічні, перспективні; за ставленням до традицій та тенденцій суспільно-історичного поступу — консервативні, прогресивні, реакційні тощо¹⁰.

Також інтереси можна класифікувати ще за такими критеріями: за суб'єктами (інтерес держави, нації, сім'ї); за сферами суспільного життя (матеріальні, духовні); за значенням (корінні, некорінні); за тривалістю (довготривалі, короткотривалі, тимчасові); за наявністю суперечностей (узгоджувані, неузгоджувані, гармонійні, негармонійні, антагоністичні, неантагоністичні) і т.п.¹¹

Політичні інтереси можуть бути типологізовані й за іншими критеріями. Раніше вони визначалися як напрям дії суб'єкта із задоволення його політичних потреб, що спонукається системою політичної діяльності. Але ними можуть бути і потреби у наявній політичній системі, і потреби в системі іншої модифікації. У першому випадку йдеться про політичні інтереси класу або групи як інтереси функціонування у межах існуючої політичної системи, в іншому — як інтереси їх розвитку, які визначають необхідність їхніх дій щодо трансформації системи.

Співвідношення, переплетіння і зіткнення різноманітних політичних інтересів становить динамічну першооснову політики будь-якого сучасного суспільства. Прагнення людей до їх реалізації приводить до розходження і зіткнень. Тому однією з істотних умов поступального розвитку суспільства, зміцнення держави є узгодження, поєднання різноманітних інтересів, наприклад, інтересів особистості, нації, загальнолюдських інтересів. Одне із завдань державних діячів — знаходити умови, відшукати шляхи для сполучення специфічних, іноді досить суперечливих інтересів задля спільної справи чи взаємної вигоди. Поняття солідарності, консенсусу, злагоди — фіксують постійне чи тимчасове узгодження інтересів різних соціальних груп, політичних інституцій, держави, партій. Вирішення чисельних глобальних проблем можливе лише на базі такого поєднання. Одним із завдань формування особистості є прищеплення її практичних навичок поєднувати свої інтереси з інтересами інших суб'єктів, зокрема з інтересами держави.

1. *Політологічний* енциклопедичний словник / В.Б. Авер'янов, І.В. Алексеєнко, С.С. Андрєєв та ін.; В.П. Горбатенко (упоряд.); Ю.С.Шемшученко, В.Д. Бабкін та ін. (відп. ред); НАН України. Інститут держави і права імені В.М. Корєцького, Українська асоціація політологів. — К.: Генеза, 2004. — С. 519. **2.** *Захаров В.И.* Роль общественных интересов в социальном познании. — М.: Мысль, 1968. — С. 87. **3.** *Михальченко Н.И.* Политическая идеология как форма общественного сознания. — К.: Наукова думка, 1981. — С. 25. **4.** *Здравомыслов А.Г.* Потребности. Интересы. Ценности. — М.: Политиздат, 1986. — С. 315. **5.** *Дубинін В.В.* Роль інтересів народу в становлення та розвитку політичної системи суспільства: Монографія. — Краматорськ: ДДМА, 2006. — С. 72. **6.** *Ханипов А.Т.* Интересы как форма общественных отношений / Отв. ред. А.К. Черненко, А.А. Чечулин; АН СССР СО. Ин-т истории, филологии и филос. — Новосибирск: Наука СО, 1987. — С. 22. **7.** *Кривогуз И.М.* Политология: Учебник для студ. высших учеб. заведений. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — С. 28. **8.** *Сиренко В.Ф.* Интересы в системе основных институтов советского государственного управления. — К.: Наукова думка, 1982. — С. 44–45. **9.** *Поляков А.В.* Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного похода: Курс лекцій. — СПб.: Издательский дом С.-Петербургского ун-та, 2004. — С. 90. **10.** *Філософія:* Навч. посібник / І.Ф. Надольного, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко та ін.; І.Ф. Надольний (ред.). — К.: Вікар 1997. — С. 262. **11.** *Філософія* політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд. В.П. Андрущенко та ін. — К.: Знання Україна, 2002. — С. 439.